

Αναδιφώντας το χθες (206)

8 Μαρτίου, Παγκόσμια Ημέρα Γυναικών: μερικές πραγματικά σπουδαίες Ρεθεμνιώτισσες (IV)

■ Του ΧΑΡΗ ΣΤΡΑΤΙΔΑΚΗ*

Όπως και πέρσι και πρόπερσι έτσι κι εφέτος, με την ευκαιρία της Παγκόσμιας Ημέρας Γυναικών αφιερώνουμε τις «Αναδιφώσεις» μας σε μερικές σπουδαίες Ρεθεμνιώτισσες. Την αρχή είχαμε κάνει το έτος 2020, όταν είχαμε οργανώσει μια περιήγηση στο Ρέθυμνο μ' αυτό το θέμα και είχαμε γράψει και εκδώσει ένα ανάλογο βιβλιαράκι για την Χριστιανική Ένωση Γυναικών Ρεθύμνου, με τη βοήθεια της προέδρου της **Ρένας Κουτσαλεδάκη**.

δάκη, την εγγονή μου **Αλκμήνη Δροσάκη**, καθώς και στη δασκάλα μου **Καλλιόπη Παττακού-Σαριδάκη**. Μπορεί και μιλά τους να μην περιλαμβάνεται σ' αυτό, όμως οι δικές μου σπουδαίες γυναίκες, οι γυναίκες της καρδιάς μου, είναι ακριβώς αυτές! Όπως και καθενός και καθεμιάς μας ασφαλώς. Τις ευχαριστώ για όλα όσα μου έχουν προσφέρει.

Οι αναγνώστριες και οι αναγνώστες θα μου επιτρέψουν να αφιερώσω το σημερινό ανθολόγιο στις δικές μου σπουδαίες γυναίκες: τη μητέρα μου **Αργυρή Ψιμικού-Στρατιδάκη**, τη γυναίκα μου **Αλκμήνη Μαλαγάρη**, την κόρη μου **Νεφέλη Μαλαγάρη - Στρατιδάκη**.

Η **Άννα Αποστολάκη** (1885-1958) σπούδασε φιλόλογος και από το 1906 έκανε μεταπτυχιακές σπουδές στο Πανεπιστήμιο της Αθήνας, αποτελώντας πιθανά την πρώτη διδάκτορά του από την Κρήτη. Το 1932 ανέλαβε τη διεύθυνση του Μουσείου Κοσμητικών Τεχνών Αθηνών, που σήμερα ονομάζεται Μουσείο Λαϊκής Τέχνης. Συνέγραψε πλήθος εργασιών, οι περισσότερες από τις οποίες αναφέρονται στην κεντητική και στην υφαντική. Τιμήθηκε με το αργυρό μετάλλιο της Ακαδημίας Αθηνών. Η ανιψιά της είχε δωρίσει την εξαιρετική βιβλιοθήκη της στη Δημόσια Κεντρική του Ρεθύμνου.

Το πρώτο δημόσιο νηπιαγωγείο του Ρεθύμνου ιδρύθηκε το έτος 1930 και στεγάστηκε στο διδακτήριο του 3^{ου} Δημοτικού Σχολείου. Τη θέση της νηπιαγωγού κατέλαβε μια νέα κοπέλα, που είχε έρθει από μακριά, η **Μαρία Βύλου**, αφήνοντας τις καλύτερες εντυπώσεις με το σύστημα Froebel που εφάρμοζε. Ήταν μεγάλο τόλμημα την εποχή εκείνη, μια νέα κοπέλα να αφήσει τον τόπο της για να υπηρετήσει στην Κρήτη. Θυμίζω ότι ήρθε λίγο πριν υπηρετήσει στο Ρέθυμνο, ως καθηγήτρια εκείνη, μια ακόμα τολμηρή κοπέλα, η **Λιλίκα Νάκου**, γνωστότερη (και αγριώς συκοφαντημένη) ως Κυρία Ντορεμί.

Στην πλατεία της Σοχωράς η **Ευγενία Σαριδάκη-Λουκάκη**, γνωστή περισσότερο ως Λούκαινα, θεράπευε αφιλοκερδώς επί σειρά δεκαετιών μια σειρά νοσημάτων, από σπασίματα μέχρι χρυσή κι από πτώσεις οργάνων μέχρι τραχώματα. Το καλύτερο μνημόσυνο γι' αυτήν είναι οι αναφορές μέχρι σήμερα των ασθενών της, ότι «εζούσενε μόνο για τον κόσμο».

Η **Νατάσα Χατζηδάκη** (1946-2017) υπήρξε η μεγαλύτερη ποιήτρια που ανέδειξε μέχρι σήμερα το Ρέθυμνο. Από το 1964 είχε μετακομίσει στην Αθήνα, όπου σπούδασε δημοσιογραφία. Κατά τη δικτατορία μετοίκησε στο Λονδίνο, όπου σπούδασε αγγλική λογοτεχνία, ενώ εργαζόταν για το BBC. Ξαναγυρίζοντας στην Ελλάδα, δούλεψε για το ραδιόφωνο και την τηλεόραση. Εξέδωσε πέντε αυτόνομες ποιητικές συλλογές και μια συγκεντρωτική, καθώς και τρία πεζογραφικά έργα.

Μια άλλη σπουδαία Ρεθεμνιώτισσα ήταν η **Σοφία Ηλιάκη** (1927-2008), η επονομαζόμενη και «αρχόντισσα της κρητικής παράδοσης». Είχε απεριόριστες γνώσεις και μεγάλη ειδικευση στη παραδοσιακή κρητική φορεσιά, όπως και στην λαϊκό κρητικό πολιτισμό γενικότερα. Τις γνώσεις αυτές μετέδωσε σε πολλές Ρεθεμνιώτισσες, με τα εργατήρια που είχε ιδρύσει και λειτουργήσει από το 1949 στην παλιά πόλη και με τον Σύλλογο «Το Αρκάδι» που ίδρυσε το 1976.

Εμμανουήλ Τσουδερού. Η Βιργινία ήταν οικονομολόγος και δημοσιογράφος και διετέλεσε βουλευτής και υφυπουργός εξωτερικών. Αγαπούσε πολύ το Ρέθυμνο, προώθησε πολλά έργα ανάπτυξης του, αλλά δεν της επιτράπηκε να του προσφέρει το Μουσείο Μάχης της Κρήτης που επιθυμούσε, επάνω στη Φορτέτζα.

Δεν είναι τυχαίο ασφαλώς ότι η σπουδαία πολιτικός **Βιργινία Τσουδερού** (1924-2018) ήταν κόρη του μοναχικού Ρεθύμνιου που έφτασε ποτέ στο αξίωμα του πρωθυπουργού, του

Η **Ελένη Παπαδογιάννη-Γρηγοράκη** ήταν μια γυναίκα που προσέφερε πολλά στην υπόθεση της χειροτεχνίας ως υπάλληλος του Οργανισμού, ουσιαστικά αναζωγονώντας την, σε μια περίοδο κατά την οποία είχε υποστεί σε ανυποληψία. Προηγουμένως είχε ιδρύσει σχολές οικοτροφικής, λογιστών και γραμματέων, οι απόφοιτες και απόφοιτοι των οποίων μπόρεσαν να στηρίξουν την ανάπτυξη του Ρεθύμνου κατά την κρίσιμη δεκαετία του 1970. Η Ελένη Παπαδογιάννη ήταν επίσης μια από τις πρωτοπόρες οδηγούς του Ρεθύμνου.

Ο **Σύλλογος Κυριών Ρεθύμνης** υπήρξε σπουδαίος φορέας του τόπου. Είχε ιδρυθεί το 1912, με κοινωνικούς σκοπούς, μεταξύ των οποίων την παροχή εργασίας σε άπορες γυναίκες, την περιθαλψη αυτών και των οικογενειών τους, την ίδρυση υφαντουργείου, την παροχή υποτροφιών σε άπορες μαθήτριες, τον αλφαριθισμό των υπηρετιών σε Κυριακάτικο σχολείο κ.λπ. Τις καλύτερες ημέρες του έζησε επί προεδρίας **Λέλας Κούνουπα**, μετά την οποία ακολούθησε φθίνουσα πορεία, μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 1950, οπότε σταδιακά έσβησε. Η τελευταία είδηση δραστηριοποίησης που διαθέτουμε γι' αυτόν είναι του έτους 1958.

Το συσσίτιο του **Φιλοπόχου Ταμείου** της Μητρόπολης, το οποίο ανακούφιζε από την πείνα εκατοντάδες Ρεθεμνιωτών και μεταναστών, αποτελούσε πάντα γυναικεία υπόθεση, όπως άλλωστε και τα σχολικά συσσίτια, στις περιόδους που αυτά λειτουργούσαν προκειμένου να αποτραπούν οι αδενόπαθες αλλά και για να επιτευχθεί αύξηση της σχολικής φοίτησης. Όλες αυτές οι γυναίκες θέλησαν να μένουν πάντα αφανείς και δεν θα μάθουμε ποτέ τα ονόματά τους. Τις ευγνωμονούμε.

Η σπουδαιότερη οπωσδήποτε Ρεθεμνιώτισσα, σε συμβολικό επίπεδο, υπήρξε η **Ερωφίλη** του ομώνυμου έργου, του σημαντικότερου του Κρητικού Αναγεννησιακού Θεάτρου. Το έγραψε ο Ρεθεμνιώτης Γεώργιος Χορτάσης, που με τη σειρά του υπήρξε ο σπουδαιότερος άνδρας που ανέδειξε ποτέ αυτός ο τόπος. Στο φανταστικό πρόσωπό της μπορούμε να τοποθετήσουμε και όλες τις άλλες γυναίκες του Ρεθύμνου, τις οποίες αξίζει να τιμούμε κάθε μέρα και όχι μόνο κάθε χρόνο στις 8 Μαρτίου.

Κλείνω σήμερα μ' ένα επίκαιρο έργο μιας σπουδαίας Ρεθεμνιώτισσας, στην οποία έχουμε αναφερθεί πολλές φορές, την **Μαρία Χατζηδάκη-Τσιριμονάκη**. Πρόκειται για το μνημειώδες «Αυτοί που έφυγαν, αυτοί που ήρθαν». Από την Αυτονομία στην Ανταλλαγή», που εκδόθηκε από τον Γιάννη Σπανδάγο το 2002. Δεν είναι μόνο το περιεχόμενό του, είναι κι οι αγώνες που χρειάστηκε να κάνει η πνευματική αυτή γυναίκα σε μεγάλη ηλικία για να συγκεντρώσει το υλικό του.

Αρκεί να σκεφτούμε ότι σε ηλικία μεγαλύτερη των 70 ετών χρειάστηκε να κάνει έξι (6!) ταξίδια στην Κωνσταντινούπολη και στη Σύμνη, με μόνο οδηγό μια διεύθυνση που της είχε δώσει ο αείμνηστος **Λεωνίδας Καούνης**, ο οποίος διατηρούσε στενή σχέση με μια οικογένεια Τουρκορεθύμνιων. Έτσι, και με πολλούς ακόμα αγώνες και αγωνίες κατόρθωσε να μας προσφέρει ένα από τα τρία βιβλία-μαργαριτάρια της, για τα οποία μας ζηλεύουν πολλές πόλεις! Μήπως λοιπόν, με την ευκαιρία της εκατονταετηρίδας από την μικρασιατική περιπέτεια, η οικογένειά της ή κάποιος φορέας της πόλης θα έπρεπε να τα επανεκδώσει;

* Ο Χάρης Στρατιδάκης είναι Δρ Παιδαγωγικής-ιστορικός-ερευνητής-συγγραφέας strtharis@yahoo.gr, 2831055031